

РЕЦЕНЗІЇ

Петро Воробей

доктор юридичних наук, професор,
віце-президент з питань запобігання та протидії корупції
Академії наук вищої освіти України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ*

Інститут помилування в Україні сьогодні опинився під пильною увагою громадянського суспільства та представників наукової спільноти з огляду на події, пов'язані з обміном українських полонених, а також після того, як були помилувані перші особи, засуджені до довічного позбавлення волі. Указані події підсилили інтерес до, здавалося б, достатньо вивченої та науково обґрунтованої теми та відкрили нові рівні “польових досліджень”. Одним із таких результатів стала колективна монографія “Інститут помилування в Україні та світі”, яка охоплює історію розвитку інституту помилування, філософські погляди на нього, аналіз чинного законодавства та світовий досвід застосування помилування. Варто погодитися з думкою Є. Бараша, за загальною редакцією якого підготовлене це видання, про те, що воно може стати певним підсумком сьогодення – на якому етапі перебуває інститут помилування в Україні та який курс обрати в майбутньому.

З огляду на особливість формату, а саме колективну роботу над монографією, варто визнати, що кожен розділ є окремою завершеною працею стосовно певного напрямку функціонування інституту помилування, однак у своїй сукупності всі частини становлять єдину картину цього державного інституту.

Нині право Президента України на помилування закріплено Конституцією України і вважається проявом милосердя та гуманізму щодо осіб, які відбувають покарання. Це право має давні традиції та притаманне багатьом державам світу, тому досить обґрунтованим є розгляд історичних передумов виникнення, розвитку та становлення інституту помилування як атрибуту влади глави держави не лише в Україні, а й у світі. Як зазначають автори, помилування є надзвичайно давнім правовим інститутом, суперечки щодо часу появи якого тривають і

© Петро Воробей, 2018

* Інститут помилування в Україні та світі : монографія / за ред. Є. Бараша, М. Рудницьких. – К. : ФОП Кандиба Т. П., 2018. – 173 с.

дотепер. Із легкої руки П. Люблінського, Ф. Ліста та й загалом правознавців початку ХХ ст. (за винятком, хіба що М. Таганцева) в історико-правовій науці утвердилося переконання, що виводило появу помилування як самостійної інституції від доби Античності. Утім, відхід від досить звичного на початку ХХ ст. європоцентризму дав змогу авторам ревізувати це твердження. Заслуговує на увагу думка про те, що повноваження милувати вже існувало за часів Київської Русі, активно використовувалося за часів Гетьманщини та в інші періоди розвитку держави (с. 18).

Сучасний стан інституту помилування досить детально розкривається у розділі 3: окрім ґрунтовного аналізу наукової думки, читачу представлена нормативно регламентована процедура помилування. Варто зазначити, що наприкінці кожного розділу автори формують висновки та рекомендації, направлені на вдосконалення процедури помилування в Україні. Так, заслуговує на увагу пропозиція запровадити умовне помилування. Умовність полягатиме в тому, що засуджений не звільнятиметься остаточно, невідбуте покарання (або його частина) для нього стане випробувальним строком. Якщо упродовж цього часу винуватий вчинить злочин, то суд визначить йому остаточне покарання згідно з правилами призначення покарання за сукупністю вироків (с. 69).

Після здобуття Україною незалежності і до сьогодні інститут помилування зазнає нормативних та організаційних змін. Так, сталою практикою є внесення певних змін до деяких норм положення про помилування кожним Президентом України. У цьому світлі досить цікавим є порівняльний аналіз найбільш важливих питань в усіх положеннях, що регулювали процедуру помилування, таких як: суб'єкти подання клопотань про помилування, особи, які можуть бути помилуваними, критерії помилування (с. 72). А в сукупності з наведеними статистичними даними щодо кількості помилуваних осіб за роки незалежності (с. 65) чітко прослідковуються тенденції у цій сфері залежно від особи Президента України. Дійсно, помилування як процес певною мірою залежить від глави держави та політики, яку він провадить у цій сфері. Водночас не можна не враховувати об'єктивні фактори, пов'язані з функціонуванням самої системи виконання покарань: на кількісний та якісний склад осіб, які клопочуть про помилування, безперечно, впливає зменшення загальної кількості засуджених до позбавлення волі, їх криміногенний склад, розширення практики застосування альтернативних позбавленню волі покарань.

Монографія містить дослідження на основі *соціального* опитування працівників та засуджених, що дає змогу виокремити проблемні мо-

менти при підготовці матеріалів установами виконання покарання за клопотаннями про помилування (с. 123). Зокрема, серед них можна назвати такі: непоінформованість значної кількості засуджених про право на подання клопотання про помилування; невизначеність конкретного строку, протягом якого має бути розглянуто клопотання про помилування; практична потреба в розробленні методичних рекомендацій для відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань щодо підготовки матеріалів за клопотаннями про помилування; необхідність внесення доповнень та змін до нормативно-правових актів, що регулюють порядок подання матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених з можливістю представлення матеріалів електронною поштою, збільшення часу на їх підготовку (с. 131).

Всебічність розгляду функціонування інституту помилування була б неповною без світового досвіду функціонування цього інституту. Так, аналіз функціонування помилування у зарубіжних країнах дав змогу вийти за межі звичного для нас розуміння “помилування” та розширив уявлення про можливості його застосування і напрями вдосконалення самої процедури. Наприклад, були виокремлені як спільні тенденції для багатьох країн (зменшення кількості помилуваних осіб), так і виключні особливості інституту помилування. (У Франції та Ізраїлі помилування не обмежується кримінальним судочинством – особи можуть просити помилування за адміністративні та інші проступки.)

Плюралізм думок та ідей, які ввібрала у себе монографія, часом спонукають до наукової дискусії, що, безумовно, засвідчує її своєчасність та актуальність.

Не можна не зазначити, що окремі твердження деяких авторів монографії спотворюють уявлення про діяльність Департаменту з питань помилування. Зокрема, нав'язливі твердження щодо начебто численних порушень норм Положення про порядок здійснення помилування. Як приклад порушення наводиться процедура помилування довічно засудженої жінки. Насправді про її помилування клопотали два члени Комісії при Президентові України у питаннях помилування, а це цілком відповідає нормам Положення, крім того, увесь процес розгляду клопотання відбувався у правовому полі. Інше твердження того ж автора про начебто закритість діяльності Департаменту з питань помилування (с. 111) виглядає дивним у контексті того, що останні три роки Департамент (слід віддати йому належне, з огляду на обсяги та важливість діяльності) регулярно проводить брифінги, на яких оприлюднюються знеособлені

статистичні дані, різні публічні заходи та ніколи не відмовляє в отриманні запитуваної інформації про свою діяльність.

Чекає на свого дослідника питання формалізації критеріїв помилування. Варто зазначити, що в жодній досліджуваній у монографії країні Європи не були вказані чіткі формалізовані критерії помилування.

Актуальна сьогодні й тема помилування засуджених до довічного позбавлення волі, оскільки нині це єдина можливість таких осіб звільнитися. Однак у монографії наводиться помилкове твердження про те, що до подання численних позовів до Європейського суду з прав людини проти України призводить недосконалість законодавства щодо помилування (с. 143). Можливо, відсутність додаткових механізмів звільнення від покарання і ставала предметом позовів до міжнародних судових інстанцій, однак точно це не була недосконалість законодавства про помилування.

Теми, які порушуються на сторінках видання, зацікавлюють авторськими міркуваннями та спонукають до наукового діалогу. Однією з таких тем є питання про те, хто ж фактично приймає рішення про відмову засудженому у помилуванні. Оцінюючи норму Положення про інформування Президента України про клопотання, які не підлягають задоволенню, автор з іронією запитує: хіба можна уявити ситуацію, коли сам Президент держави щомісяця вислуховує доповіді щодо тисяч клопотань засуджених про помилування, які не підлягають задоволенню? Це буцімто не тільки наївно, а й смішно. Однак насправді Глава держави завжди отримує протокол засідання Комісії, який містить не тільки пропозиції когось помилувати, а й інформацію щодо всіх інших осіб, клопотання яких не підлягають задоволенню.

Аналіз цієї норми, а також її реалізації свідчить про те, що до функцій Президента України Положенням віднесено лише здійснення помилування засуджених. При цьому твердження, що функція відмови в помилуванні повністю належить до компетенції Департаменту і надається на підставі рішення Департаменту (с. 112) – зовсім не відповідає як процедурі, визначеній у Положенні про порядок здійснення помилування, так і фактичній ситуації. Насправді повноваження Департаменту обмежуються підготовкою матеріалів до розгляду клопотань про помилування Комісією та повідомленням заявника про результати. Питання про наявність чи відсутність підстав для задоволення клопотання про помилування вирішується на засіданні Комісії на підставі підготовлених Департаментом матеріалів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що наявність вказаних огріхів у деяких авторів не зменшує важливість монографії “Інститут помилування в Україні та світі”. Безумовно, рецензована праця порушує важливі

питання, які за своєю природою дискусійні та інколи можуть мати різні підходи до розуміння деяких аспектів механізму помилування.

Варто визнати, що формат монографії виходить за межі звичного – у ній представлені власні думки, погляди, результати дослідження стосовно невеликої кількості законодавчих норм і положень, що регулюють механізм помилування, однак під діаметрально протилежними кутами. Такий плюралізм наукових точок зору дає можливість на їх перетині відшукати якщо не істину, то щось дуже схоже на неї.

Інститут помилування в Україні та світі : монографія / за ред. Є. Бараша, М. Рудницьких. – К. : ФОП Кандиба Т. П., 2018. – 173 с.

До монографії увійшли наукові доробки колективу авторів, які охоплюють історію розвитку інституту помилування, філософські погляди на нього, аналіз чинного законодавства та світовий досвід застосування помилування.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, науковців, практичних працівників Державної кримінально-виконавчої системи України та усіх тих, хто цікавиться проблемами кримінально-виконавчого права.

Дане видання стало можливим за підтримки громадської організації “Пенітенціарна асоціація України”.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2018 • № 4 • 287-291